

Μεταμορφώσεις της Σκέψης

05. Αναγέννηση

Με τη σταδιακή αποδόμηση του μεσαιωνικού συστήματος από τον 13ο αιώνα και εντεύθεν, έως και την αυγή της Αναγεννησιακής εποχής, εκδηλώνονται στοχαστικές σκέψεις που γονιμοποιούν με τη μυστικιστική, αλχημιστική και παγανιστική τους έμπνευση και διάθεση τη διαλεκτική της χριστιανικής θεολογίας. Η ιεραρχική δομή του αρχαίου και χριστιανικού φυσικού σύμπαντος και ο μεταφυσικός δυϊσμός, ανατρέπονται με τη μονιστική φυσική φιλοσοφία και την υλιστική μεταφυσική της Αναγέννησης.

Bacon

Bruno

Grotius

Eckhart

Boehme

Bodin

Weeigel

Campanella

Hobbes

Boehme

Μπόβιλλους

Moore

Cusanus

Vico

Campanella

Σειρά Ανοιχτή Σκέψη
Τόμος 5ος: Αναγέννηση
Συγγραφέας: Αλέξης Καρπούζος
anoixti-skepsi.tumblr.com
open-thought-blog.tumblr.com

Εργαστήριο Σκέψης, Αθήνα 2014

Η σειρά **Ανοιχτή σκέψη** περιλαμβάνει μια συλλογή κειμένων και ομιλιών που γράφτηκαν και εκφωνήθηκαν στο πλαίσιο των μαθημάτων που πραγματοποιήθηκαν στο **Εργαστήριο Σκέψης**, στο διάστημα 2008-2014. Αυτά τα κείμενα συνθέτουν μία ενιαία και πολυδιάστατη στοχαστική έρευνα που ιχνηλατεί τις εποχιακές μεταμορφώσεις του Χρόνου και τις περιπέτειες της φιλοσοφικής Σκέψης. Οι σκέψεις που αναπτύσσονται, επιχειρούν να συναρτήσουν την Ιστορία με τη Φιλοσοφία, με διάθεση να διερευνήσουν το Αίνιγμα του Κόσμου που δεν είναι, αλλά ξετυλίγεται ως ανοικτός χωροχρόνος με τις σκέψεις που τον εκφράζουν, με τις γλώσσες που τον ονομάζουν.

Προτιμήσαμε να μην επεξεργαστούμε, ιδιαίτερα, τα κείμενα και να τα δημοσιεύσουμε με τη μορφή που αρχικά παρουσιάστηκαν. Και το κάναμε αυτό, γιατί θέλαμε να αποδοθεί η σκέψη, το δυνατόν, στην αυθόρμητη έκφρασή της. Τα κείμενα που δημοσιεύονται και οι ιδέες που αναπτύσσονται, αποτελούν εναύσματα, για περαιτέρω αναζήτηση, έρευνα και στοχασμό και αυτός, άλλωστε, είναι ο στόχος κάθε σκεπτόμενου ανθρώπου.

Περιεχόμενα

Ο Φιλοσοφικός Στοχασμός στην Αναγεννησιακή Εποχή	1
Βάκωνας	4
Η Αλχημιστική και Μυστικιστική Σκέψη	5
Weeigel και Boehme	6
Cusanus	7
Giordano Bruno	8
Jacob Boehme	9
Campanella	10
Μπόβιλλους	11
Φιλοσοφία του φυσικού δικαίου και θεωρίες διακυβέρνησης	11
Vico	13
Γκρότιους.	13
Μποντέν	14
Hobbes	14
Οι Κοινωνικές Ουτοπίες	18

Ο Φιλοσοφικός Στοχασμός στην Αναγεννησιακή Εποχή

Η αναγέννηση αναζητά τη θεμελίωση της ιστορικής αυτοσυνείδησής της στην αρχαϊκή προσωκρατική παράδοση, στον κλασικό ελληνικό κόσμο και κυρίως στο τέλος του, στο μετακλασικό, ελληνιστικό, εκλεκτικό και αλεξανδρινό στάδιο. Οι στοχαστές της αναγεννησιακής εποχής αποπειρούνται να σκεφτούν την Ολότητα του κόσμου.

Η φιλοσοφία του Πλάτωνα και ιδιαίτερα η νεοπλατωνική εκδοχή της αξιοποιήθηκε για να επιλύσει την αντίθεση που είχε δημιουργηθεί από τη σχολαστική διαμάχη, ανάμεσα στον υπεραισθητό και τον αισθητό κόσμο. Στην έννοια του Θεού ενώνονται οι δύο διαφορετικοί κλάδοι της επιστήμης, ο πνευματικός -που ασχολούνταν η θεολογία- και ο κοσμικός -που ασχολούνταν με τη φιλοσοφία και τη γνώση της φύσης. Όπως έργο της θεολογίας ήταν να δείξει πώς αποκαλύπτεται ο Θεός στη Γραφή, έτσι και η φιλοσοφία αναλαμβάνει να διδάξει με ποιο τρόπο αποκαλύπτεται ο Θεός στη φύση που είναι παράγωγο του πνεύματος Του. Θεμελιώδες γνώρισμα της αναγεννησιακής φιλοσοφίας της φύσης είναι η σύλληψη της Θεότητας ως υπομνηία (Εν-Παν), ως υπέρτερης κοσμικής ενότητας που περικλείει την πολλαπλότητα. Ο θαυμασμός της απεραντοσύνης του σύμπαντος καταλήγει σε μια μεταφυσική του φωτός, όπου η Θεότητα δοξάζεται ως *omnilucentia* (πάμφωτη). Επίσης, η αναγέννηση αποδέχεται την άποψη του Πλωτίνου για την ομορφιά του σύμπαντος, η οποία θεωρούνταν έκφραση της ιδέας του Θεού. Ο Θεός, ως η υποστασιοποιημένη ουσία του κοσμικού σύμπαντος, είναι ο καλλιτέχνης που δρα ακατάπαυστα και διαμορφώνει μια πλούσια κοσμική και ψυχική ζωή, η οποία διέπεται από αρμονία και τελειότητα.

Στον Αναγεννησιακό κόσμο ο εφευρέτης άνθρωπος ανακαλύπτει τις απεριόριστες δυνατότητες παρέμβασης στη φύση. Η «φυσική θρησκεία» του ουμανισμού εκκοσμικεύει το Βιβλικό «γεννηθήτω το θέλημά σου» και το μεταμορφώνει με τη μαγεία, την αλχημεία και τις αποκρυφιστικές πρακτικές, σε τεχνική γνώσης, ελέγχου και

ορθολογικής- σκόπιμης παρέμβασης στη φύση. Η μαγεία, η οποία αντιμετωπίζεται ως μια ενέργεια που προηγείται της τέχνης όσον αφορά τη πρόθεση παρέμβασης στα φυσικά φαινόμενα και τη δυνατότητα επηρεασμού τους, θα χαρακτηριστεί, από το Βάκωνα, «φυσική μαγεία». Έτσι, ενώ στη φεουδαρχική και θεολογική κοινωνία του Μεσαίωνα το προμηθεϊκό στοιχείο είναι “δυσεύρετο”, η ανάδυση του αστικού κόσμου στο ιστορικο- πολιτισμικό στερέωμα της Αναγέννησης, επαναφέρει τη δυνατότητα μεταμόρφωσης του κόσμου με τη μαγεία και τις τεχνικές της.

Η αλχημεία, ουμανιστική και πνευματική, εισχωρεί βαθύτερα στον άνθρωπο και τη Φύση, σε μια προσπάθεια αντικατάστασης της μεσαιωνικής σχολαστικής (Αριστοτέλειας) λογικής, η οποία θεωρείται ότι είναι άγονη και επιβάλλεται στη ζωή. Η πνευματική Αλχημεία του 16ου και 17ου αιώνα εμπνέει όλες τις ανθρώπινες δραστηριότητες, στις τέχνες ο ζωγράφος Σάντρο Μποτιτσέλι, εμπλουτίζει έργα του, όπως η Άνοιξη και η Γέννηση της Αφροδίτης, με αλχημικά σύμβολα, ενώ ο πολυδιάστατος «Αναγεννησιακός Άνθρωπος» Λεονάρντο ντα Βίντσι, λατρεύει τη Φύση και ομολογεί την ουσιαστική θεϊκότητα όλων των πλασμάτων. Στην αρχιτεκτονική, οι ναοί της Σαρτρ και της Παναγίας των Παρισίων δεν είναι παρά δύο αλχημικά παραδείγματα, σκαλισμένα στην πέτρα. Υποστηρίζεται ότι αποτελούν δείγματα σύνθεσης της άμεσης αλχημικής συμβολικής και του αρχαίου μυστικισμού των αριθμών, με τη χρήση της πυθαγόρειας φιλοσοφίας.

Ο μύθος του «Φάουστ» αναδεικνύει το υπερβατικό στοιχείο της Προμηθεϊκής λύτρωσης και χειραφέτησης από τις θεϊκές δυνάμεις, η οποία θα επέλθει με την αύξουσα επιθυμία για γνώση. Σε αντίθεση με το «Φάουστ» του Γκαίτε, η «Τραγική ιστορία του δόκτορα Φάουστ», του Άγγλου συγγραφέα Κρίστοφερ Μάρλοου, υποστηρίζει ότι η γνώση αυξάνει τη θέληση της δύναμης και μάλιστα τον τρόπο χρησιμομεί για να κατακτήσουμε τη δύναμη του πλούτου. Στον ισχυρισμό του Μάρλοου αντηχεί η Βακώνεια εξίσωση: «γνώση=δύναμη», η οποία δικαιώνει τη χρησιμοθηρική σκέψη του «ουμανιστικού βασιλείου» που αρχίζει να οικοδομείται στην Αναγέννηση, αλλά και νομιμοποιεί ιδεολογικά το αστικό είδωλο της

δύναμης του πλούτου.

Ήδη το θεωρητικό πλαίσιο των Αναγεννησιακών χρόνων είχε προετοιμαστεί κατά την διάρκεια των τελευταίων αιώνων της Μεσαιωνικής εποχής. Στον ύστερο Μεσαίωνα, η σκεπτική φιλοσοφία, με τη διάρρηξη της σχέσης Πίστης και Λόγου, υπονόμεισε την κοσμoeικόνα του Μεσαίωνα. Πρωταγωνιστές αναδεικνύονται οι φιλόσοφοι Γουίλιαμ Όκκαμ και Νικόλαος του Οτρεκούρτ, οι επιστήμονες Ζαν Μπουριντάν και Νικόλαος Ορέμ, οι λόγιοι «calculatori» (ο όρος αποδίδεται στην ελληνική γλώσσα ως υπολογιστές, με την έννοια της πρακτικής εκτέλεσης συνεχών υπολογισμών) του Κολεγίου του Μέρτον. Η περίοδος αυτή μπορεί να χαρακτηριστεί ως προπαρασκευαστική της κλασικής επιστήμης. Ο Γκροσσετέστ διατύπωσε την άποψη ότι τα μαθηματικά παρέχουν τους λόγους των φυσικών γεγονότων, χωρίς όμως να υποτάξει ολόκληρο το φυσικό σύστημα στα μαθηματικά.

Στον ύστερο μεσαίωνα, η κοσμική διδασκαλία του Όκκαμ αναγνωρίζει την παντοδυναμία του κοσμικού κράτους και τη θεμελιώνει σε νομιναλιστικές και ωφελιμιστικές βάσεις. Παράλληλα χρησιμοποιεί –αν και με αριστοτελικό-σχολαστικό περίβλημα- την επικούρεια διδασκαλία για το κοινωνικό συμβόλαιο. Στη διαμάχη ανάμεσα στην κοσμική εξουσία και την παπική εκκλησία, ο Όκκαμ παίρνει θέση υπέρ της πρώτης. Ο νομιναλιστής βλέπει ως ουσιαστικό υπόβαθρο του κοινωνικού και ιστορικού βίου τους ατομικούς φορείς της βούλησης και θεωρεί το κράτος και την κοινωνία παράγωγα του κοινού συμφέροντος (*bonum commune*). Η ατομοκρατία δεσπόζει και στη θεωρία και την κοινωνική πρακτική. Οι απαρχές μιας κοσμικής επιστήμης για την ανθρώπινη κοινωνία και τα προβλήματα της δεν αποδίδονται αποκλειστικά στις θεωρίες του Όκκαμ και του Μαρσίλιους ή στην άνθιση της πλούσιας ιστοριογραφίας που διαδίδονταν, λόγω των αραβικών και λατινικών μεταφράσεων που είχαν φθάσει στη Δύση, αλλά και λόγω της εμπειρικής θεμελίωσης των κοινωνικών συνθηκών που είχαν διατυπωθεί από τον Νικόλαο Ορέμ.

Βάκωνας

Ο Ρογήρος Βάκωνας αναδεικνύει την πειραματική μέθοδο και την αναγορεύει σε ανώτατο κριτήριο αλήθειας. Όλες οι επιστήμες πέραν των πειραματικών «είτε χρησιμοποιούσαν επιχειρήματα για να αποδείξουν τα συμπεράσματά τους είτε έχουν καθολικά ατελείς εμπειρίες. Ο Μπέικον αναφέρεται, επίσης, και στην χρηστική αξία της επιστήμης, «η ωφέλεια αυτή συνιστά και τον σκοπό για τον οποίο το αντικείμενο υπάρχει... Είναι αναγκαίο ο άνθρωπος να θεωρήσει την ωφελιμότητα των επιστημών, προτού αρχίσει να ασχολείται με κάποια από αυτές»

Ο Βάκωνας και η εμπειρική αντίληψη της επιστήμης, υπήρξε ο θεωρητικός ηγέτης του αγγλοσαξωνικού επιστημολογικού παραδείγματος. Η εισαγωγή της εμπειρικής επαγωγής ως γνωστικής μεθόδου, την οποία ταύτιζε με τη συστηματική παρατήρηση, κατατάσσει τον Βάκωνα στους πνευματικούς κήρυκες μιας ριζικής μεθολογικής ανασυγκρότησης του ανθρώπινου τρόπου του σκέπτεσθαι. Ο Βάκωνας αποτέλεσε έναν σφοδρό πολέμιο της φιλοσοφικής ορθολογιστικής και νοσηριακής μεταφυσικής και των ευρετικών της γνωσιοθεωρητικών στρατηγικών, οι οποίες κληρονομήθηκαν, κυρίως από τον Αριστοτέλη. Συγκεκριμένα, η Αριστοτελική λογική και η τεχνική του συλλογισμού, για τον Βάκωνα, είναι ένα περίεχνο γλωσσικό και εννοιολογικό σύστημα που δεν αναφέρεται στην ορθώς επεξεργασμένη εμπειρία. Πρόκειται για ένα διανοητικό σύστημα, το οποίο παράγει τις φυσικές μορφές με αφαιρετικό τρόπο από την καθαρή νόηση. Αυτό αποδίδεται στην νοσηριακή σπουδή του Λόγου, η οποία προδιατίθεται στην εμπειρική πραγματικότητα με γνώμονα τις «προλήψεις του νου» και έτσι προαποφασίζει τι θα ανακαλύψει, αγνοώντας τον εμπειρικό έλεγχο των γεγονότων. Οι θεωρητικές εννοήσεις του νου, οι οποίες έχουν συναχθεί από τους συλλογισμούς της Αριστοτελικής λογικής χαρακτηρίζονται από δογματισμό και κενότητα και αυτό γιατί θεμελιώνουν μια μεταφυσική πάνω σε ισχνό πραγματολογικό υπόβαθρο. την αισθητή-εμπειρική πραγματικότητα, που διέπει και τη σκέψη του Αριστοτέλη. είναι μιας καινούργιας εποχής για τον πολιτισμό. Ο Βάκωνας αντιτίθεται στις κλασικές φιλοσοφικές-μεταφυσικές αντιλήψεις για την επιστήμη, οι

Ο Βάκωνας ερμηνεύει τον Προμηθέα, ως έναν τολμηρό τεχνικό αντάρτη, ο οποίος επιδεικνύει ανώτερη επινοητικότητα και φαντασία, από τον άρχοντα του. με ικανότητα και ευφυΐα. «Ο Προμηθέας είναι το εφευρετικό πνεύμα των ανθρώπων, που θεμελιώνει το ανθρώπινο βασίλειο, που πολλαπλασιάζει στο έπακρον την ανθρώπινη δύναμη και την ορθώνει ενάντια στους Θεούς». Ο Βάκωνας ένοιωθε τον εαυτό του ως τον πρόδρομο ενός τεχνικού σχεδιασμού που θα κατασκευάσει με τις εφευρέσεις του, έναν κόσμο προσαρμοσμένο στις ανθρώπινες ανάγκες. Για τον Βάκωνα, σκοπός της γνώσης είναι «η μέγιστη ωφέλεια του κόσμου και αυτό θα το επιτύχουμε όταν αποκτήσουμε ακριβή γνώση των νόμων της αιτιότητας για να δράσουμε στη φύση.

Η Αλχημιστική και Μυστικιστική Σκέψη

Η μεταφυσική φιλοσοφία της εποχής συνοψίζεται στην αρχή ότι η άπειρη Θεότητα είναι παρούσα και περιέχεται στις εκδηλώσεις των πεπερασμένων κοσμικών οντοτήτων, με ολόκληρη την ενιαία και αδιαίρετη ουσία της. Γνωσιοθεωρητική συνέπεια αυτής της μεταφυσικής αρχής, είναι ότι κάθε γνώση για τον Θεό και τον κόσμο περιέχεται στην αυτογνωσία του ανθρώπου. Ο θνητός και πεπερασμένος άνθρωπος είναι εν δυνάμει ικανός να στοχαστεί και να κατανοήσει την αιώνια και άπειρη φύση της συμπαντικής θεότητας και με την ψυχική ανάταση να αναχθεί ως την εποπτεία του Όλου.

Χαρακτηριστικά να αναφέρουμε τον μυστικισμό του Eckhart, ο οποίος υποστήριζε ότι ο άνθρωπος γνωρίζει το Θεϊκό σύμπαν, στο βαθμό που και ο ίδιος είναι σύμπαν. Η πεποίθηση αυτή του Eckhart, κατανοείται μέσα στα πλαίσια της μυστικιστικής διδασκαλίας που εισηγείται και σύμφωνα με την οποία η ψυχή δημιουργήθηκε από τη Θεότητα και παρά το γεγονός ότι αποσπάθηκε από Αυτήν, εντούτοις διατηρεί στο βάθος της τη σπίθα ή το πνεύμα ως δυνατότητα για να επικοινωνήσει με τη Θεότητα. Θεός και ψυχή αλληλοδιεισδύουν και αλληλοαποκαλύπτονται μέσω του άλλου και αυτό υπαγορεύεται από την ουσιαστική τους ταυτότητα.

Meister Eckhart, ότι αν μπορούσαμε να γνωρίσουμε απόλυτα πως

είναι ένα μικρό λουλουδάκι στην ουσία του θα είχαμε γνωρίσει ολόκληρο τον κόσμο. Ο ίδιος όμως είχε δείξει ότι δεν μπορούμε να φθάσουμε σε μια τέτοια απόλυτη γνώση απ' έξω με τη βοήθεια των αισθήσεων, οι οποίες εξαρτώνται από το σώμα μας. "Ο Θεός είναι πάντα πρόθυμος ενώ εμείς είμαστε απόλυτα απρόθυμοι. ο Θεός είναι κοντά μας ενώ εμείς είμαστε εκτός. ο Θεός είναι στο σπίτι ενώ εμείς έχουμε φύγει".

Η γνώση του Θεού, η ένωση μ' Αυτόν, προϋποθέτει η ψυχή να αποκλείσει όσα στοιχεία συγκροτούν την ενσυνείδητη ζωή και να αναδείξει τη σπίθα ή το πνεύμα της Θεότητας που φωλιάζει στο βάθος της. Η άμεση επαφή με τη Θεότητα και η ένωση μ' Αυτήν επιτυγχάνεται με την άρση των στρωμάτων της ψυχής που φράζουν τη διάνοιξη προς τη μικρή σπίθα, όπως το σώμα, ο θυμός, η επιθυμία, η μνήμη, η βούληση, αλλά και των καθαρών μορφών της διάνοιας, όπως οι ιδέες των πραγμάτων.. Η μικρή σπίθα της ψυχής του Έκκαρτ, ο πυρήνας της υπαρξιακής ενέργειας είναι η αποδοχή και η συγκατάβαση, αλλά και η ευγνωμοσύνη στον ουρανό της ανοικτότητας που φέρει ο άνθρωπος στην καρδιά του, η οποία κρύπτεται από το ριζώμα στην γήινη ενοίκηση. Είναι αυτό που φωτίζει, εμπνέει και καθοδηγεί τον αυθεντικό στοχαστή, ποιητή και καλλιτέχνη, οι οποίοι αποτελούν τους αληθινούς ιερούργους της κοσμικής περιπέτειας.

Weeigel και Boehme

Επίσης, οι Weeigel και Boehme δίδασκαν ότι ο άνθρωπος συνενώνει μέσα του την ουσία όλων των υλικών πραγμάτων, γεγονός που σημαίνει ότι διαθέτει την ικανότητα να γνωρίζει τον κόσμο των υλικών σωμάτων. Από την άλλη όμως, ως πνευματική οντότητα, έχει «αστρική» προέλευση και συνεπώς μπορεί να γνωρίσει τον πνευματικό κόσμο σ' όλες του τις μορφές. Τέλος ως «θεϊκός σπινθήρας», ως επιμέρους έκφανση της ανώτατης ζωϊκής αρχής, μπορεί να συνειδητοποιεί τη θεϊκή ουσία της οποίας αποτελεί ομοίωμα. Ο Campanella διατυπώνει μια πιο αφηρημένη εκδοχή της ζωϊκής αρχής, σύμφωνα με την οποία κάθε γνώση για τον κόσμο ριζώνει στην αυτογνωσία του ανθρώπου. Αλλά και οι Bruno και Cusanus προβάλλουν την πεποίθηση ότι όχι μόνο ο άνθρωπος, αλλά και κάθε

επιμέρους πράγμα γίνεται «καθρέφτης» της κοσμικής θείας ουσίας. Το καθετί, χωρίς καμιά εξαίρεση, είναι στην ουσία του η ίδια η θεότητα με τον δικό της τρόπο όμως, που είναι διαφορετικός από τους άλλους. Σ'αυτή την ιδέα θεμελίωσε ο Bruno την έννοια της μονάδας που τόσο θα επηρεάσει τον Γερμανό φιλόσοφο Leibnitz. Έτσι, κυοφορείται ο ανθρωπολογικός τύπος των νεώτερων χρόνων.

Cusanus

Ο Cusanus διατύπωσε την άποψη ότι ο ανθρώπινος λόγος είναι αδύνατον να συλλάβει το άπειρο και ανέφικτο, να προσπελάσει γνωστικά την απόλυτη αλήθεια του και αυτό γιατί το άπειρο δεν προέρχεται ούτε εξαρτάται από κάτι άλλο. Ως εκ τούτου, δε δύναται να αποτελέσει αντικείμενο του Λόγου ο Λόγος μπορεί να γνωρίζει την αλήθεια κατά τρόπο σχετικό μέσω των συλλογισμών που διατυπώνει. Η γνώση που αποκτά ο άνθρωπος είναι σχετική και μ'αυτή την έννοια υποθετική (*coniectura*). Για να τεκμηριώσει ο Cusanus την ανεπάρκεια του Λόγου, να συλλάβει το άπειρο και την απόλυτη αλήθεια, υποστήριξε ότι σύμφωνα με την Αριστοτέλεια αρχή της μη αντίφασης, ο Λόγος δεν μπορεί να υιοθετήσει οτιδήποτε αντιφατικό. Στην άπειρη και απόλυτη πραγματικότητα, όπως εκφράζεται από τον Θεό και την απόλυτη αλήθεια, όπου εξ ορισμού περιλαμβάνονται τα πάντα, είναι δυνατή η ύπαρξη αντιφάσεων, η «σύμπτωση των αντιθέτων», *coincidentia oppositorum*. Ως παράδειγμα, χρησιμοποιεί τη σύμπτωση του τόξου και της χορδής, η οποία είναι η αρχή της νοητικής γνώσης, ενώ η αρχή της μη αντίφασης είναι η αρχή της λογικής γνώσης. Με την παραδοχή της αρχής της αντίφασης, ο Cusanus αποποιείται την παράδοση της Λογικής που εγκαινίασε ο Αριστοτέλης, σύμφωνα με την οποία, ο Λόγος αποτελεί ψυχική λειτουργία μέσω της οποίας αποκτάται η αλήθεια. Έτσι αναβιώνει η νεοπλατωνική παράδοση του Αυγουστίνου, του Βοήθιου και του Meister Eckhart. Στη νεοπλατωνική παράδοση, η ενόραση αποτελεί ανώτερη νοητική λειτουργία σε σχέση με τη συλλογιστική διάνοια και μόνο χάρις σ'αυτήν, μπορούμε να αχθούμε πέραν της αρχής της μη αντίφασης και να συλλάβουμε τη σύμπτωση των αντιθέτων που διέπει την άπειρη και απόλυτη πραγματικότητα.

Ο Νικόλας Κουζάνος θα εγκαθιδρύσει μια δυναμική ενότητα ανάμεσα στην Θεία και την ανθρώπινη έννοια. Ο δεύτερος Θεός για τον οποίο μιλάει η νεοπλατωνική και ερμητική παράδοση δεν είναι ο Δημιουργός, αλλά ο άνθρωπος και αυτό γιατί ο άνθρωπος είναι ο μόνος ικανός να βάλει τάξη και να συνδέσει ό,τι είναι χωρισμένο στον κόσμο των φαινομένων. Ο άνθρωπος υλοποιεί την σκέψη της δημιουργικής δύναμης που Θεός, δημιουργός *ex nihilo*, εξωτερίκευσε και αντικειμενικοποίησε στο σύμπαν. Η διαφορά ανάμεσα στον Θεό και τον άνθρωπο δεν βρίσκεται στην ικανότητα της "θεωρίας", η οποία ειρήσθω εν παρόδω, είναι διαρκής στον Θεό, στιγμιαία στον άνθρωπο, αλλά προκύπτει από τη διαφορά ανάμεσα στο νοεόν και το πράττειν. Μας λέει ο Νικόλας Κουζάνος: «Ανάμεσα στο Θείο νου και τον δικό μας υπάρχει μια διαφορά, όπως ανάμεσα στο να πράττεις και να βλέπεις. Ο Θεός νους, όταν συλλάβει κάτι, δημιουργεί, ο δικός μας, όταν συλλάβει κάτι, είτε αφομοιώνει τις έννοιες είτε δημιουργεί νοητικά οράματα. Ο Θεός νους είναι δύναμη δημιουργική, ενώ ο δικός μας είναι δύναμη μιμητική».

Giordano Bruno

Ο Giordano Bruno ερμηνεύει το αρχαίο Εν-Παν του Παρμενίδη μέσα στα πλαίσια της πανθεϊστικής υλιστικής μεταφυσικής του, η οποία μεταμορφώνει τη μονοδιάστατη Θεότητα της Χριστιανοσύνης σε πανθεϊστική Φύση. Αποστασιοποιείται από την υπερβατικότητα του Θεού, τον Θεό δημιουργό και το βιβλικό υπερπέραν του Κόσμου. Αντιλαμβάνεται το Θείο στην εγκοσμιότητά του, που ενυπάρχει «ως γονιμοποιός φύση», ως δύναμη εσωτερική μέσα στο «Είναι-Κόσμος». Το Θείο μετουσιώνεται σε Άπειρη Φύση που δρα κοσμικά σε κάθε πεπερασμένο ον. Έτσι, άπειρο και πεπερασμένο συγκροτούν ένα αντιθετικό εννοιολογικό ζεύγος που συμφιλιώνεται αρμονικά και δυναμικά. Αυτό τον Θεό-Άπειρη Φύση τον θεωρεί ως μια ενότητα που υπερβαίνει τις αντιθέσεις και δεν μπορούμε να τον συλλάβουμε με πεπερασμένους προσδιορισμούς, γι'αυτό η εσώτατη ουσία του είναι αδιάγνωστη (αποφατική θεολογία). Νοείται όμως, ως η ανεξάντλητη και άπειρη εγκόσμια δύναμη, η *natura naturans*, η οποία διαρκώς μεταβαλλόμενη, διαμορφώνεται και εκφράζεται

νομοτελειακά και σκόπιμα ως *natura naturata*. Η σκέψη του Bruno, ότι η υπερβατικότητα του Θεού δεν μπορεί να συλληφθεί και αναγνωρίζεται μόνο αποφαστικά εμπνέεται από τον νεοπλατωνιστή Πλωτίνιο. Αυτή η εξομίωση της ουσίας του Θεού και του Κόσμου είναι μια θεώρηση που εμπνέει την αναγεννησιακή φιλοσοφία της φύσης. Ο μεταφυσικός μυστικισμός του Bruno συνέβαλε αποφασιστικά στην αναβίωση της υλιστικής θεωρίας των αρχαίων ατομικών. Ο Bruno χρησιμοποίησε τον αρχαίο ατομισμό ως μεταφυσικό υπόβαθρο για την πανθεϊστική θεωρία του, η οποία όπως είπαμε, ταύτιζε τον Θεό με τη φύση και τη νομοτέλειά της. Επίσης, επιχειρηματολόγησε υπέρ της ύπαρξης μιας απειρίας κόσμων.

Jacob Boehme

Ο Jacob Boehme, βαθυστόχαστος διαλεκτικός στοχαστής, αναβιώνει το Ηρακλείτιο σκέπτεσθαι. Για τον Boehme: «όλα γεννιούνται με τη σύγκρουση.. εφόσον ο Θεός είναι η ενότητα της φωτιάς και του σκότους, της οργής και της αγάπης, του καλού και του κακού». Όμως, η διαλεκτική των αντιθέτων νοηματοδοτείται σ' ένα νεοπλατωνικό και μυστικιστικό πλαίσιο και έτσι, αποκτά θρησκευτικές και ιδεαλιστικές αποχρώσεις. Ο Boehme εντοπίζει την αιτία της δυαδικότητας στην ανάγκη του αρχέγονου θεϊκού αιτίου να αυτοαποκαλυφθεί. Όπως το φως χρειάζεται το σκοτάδι για να αποκαλυφθεί, έτσι και η καλοσύνη του θεού αποκαλύπτεται μόνο με την οργή του. Έτσι λοιπόν, ο Boehme περιγράφει τη διαδικασία της αιώνιας αυτογένεσης του Θεού, δηλαδή πώς η βούληση που μοναδικό αντικείμενο έχει τον εαυτό της, φτάνει από το σκοτεινό βάθος του είναι στην αυτοαποκάλυψη που συντελείται με τη Θεϊκή σοφία και πώς εκείνος που αποκαλύφθηκε μ' αυτό το τρόπο, μορφοποιείται σε κόσμο. Έτσι η θεογονία γίνεται κοσμογονία, κατά την οποία είναι έκδηλη η προσπάθεια να αναχθεί η θεμελιακή θρησκευτική αντίθεση στις φυσικο-φιλοσοφικές κατηγορίες του συστήματος του Παράκελσου.

Στον Boehme η αντίθεση καλού και κακού είναι το κύριο γνώρι-

σμα της ανθρώπινης ουσίας. Αυτή η αντίθεση όμως υπάρχει και στο σύμπαν και στον Θεό, η καλοσύνη του Θεού αποκαλύπτεται μέσα από την οργή του. Ο Θεός βρίσκεται σε διαρκή διαδικασία αυτογέννησης, η ορμή, η θέλησή Του φτάνει από τα βάθη του είναι στην αυτο-αποκάλυψη. Έτσι όμως δημιουργείται και ο κόσμος, κατά συνέπεια η Θεογονία είναι ταυτόχρονα και κοσμογονία.

Campanella

Ο Campanella αντιμετώπιζε το σύμπαν σαν έναν έμπυχο οργανισμό, ενώ η παραδοχή του ότι οι αισθήσεις υπερίσταν άλλων μεθόδων προσέγγισης της γνώσης, του επέτρεψε να αρνηθεί τις αριστοτελικές θέσεις. Ο Campanella εξέλιξε τις θέσεις του Telesio, ώστε να ανοίξει τον δρόμο για μοντέλα πρακτικής μαγείας που αφορούν τις σχέσεις των ανθρώπων μεταξύ τους, καθώς και με τη φύση. Στο έργο του *Del senso delle cose e della magica*, η μαγεία εμφανίζεται ως ένα εργαλείο για τη χρήση φυσικών διαδικασιών. Μιμείται τη φύση, μιμούμενη τους φυσικούς μηχανισμούς. Το καθήκον του μάγου δεν είναι να δημιουργήσει έναν κόσμο διάφορο του σημερινού, αλλά να χρησιμοποιήσει τις δυνατότητες της φύσης, ώστε αυτές να συνάδουν με την έννοια της. Η φυσική μαγεία ή αλλιώς αναγεννησιακή φυσιοκρατία συνέβαλε σε μια νέα προσέγγιση της φύσης αποστασιοποιούμενη από την παραδοσιακή φιλοσοφική αντίληψη, σύμφωνα με την οποία ο φυσικός κόσμος είναι γνωστικά προσπελάσιμος, αποκλειστικά με την ανθρώπινη διάνοια και τον Λόγο, ανέδειξε την εμπειρική και πειραματική μέθοδο στη φιλοσοφική και γνωσιοθεωρητική εξερεύνηση και κατανόηση των δυνάμεων και των λειτουργιών της φύσης καθώς και των σχέσεων μεταξύ των διαφόρων φυσικών αντικειμένων.

Μπόβιλλους

Ο Σάρλ ντε Μπουέλ (Μπόβιλλους) με τη μεταφυσική και μυστικιστική φιλοσοφία του αναδεικνύει τολμηρά και ρηξικέλευθα το πνεύμα του μοντέρνου κόσμου της Υποκειμενικότητας. Για τον Μπόβιλλους, το είναι της φύσης είναι ένα είναι εξωτερικό από τον εαυτό του, θα λέ-

γαμε μια εξωτερικότητα χωρίς εσωτερικότητα, μια πραγματοποιημένη φύση, ανίκανο να εκφράσει τη θεία σκέψη της οποίας είναι η ασυνείδητη εξωτερίκευση. Χωρίς τον άνθρωπο το είναι της φύσης δεν θα μπορούσε καν να υπάρχει. Έτσι ο άνθρωπος, ως ο αποκλειστικός κάτοχος του πνεύματος, μετουσιώνεται και σε δημιουργό της άψυχης και άλογης φύσης. Το σύμπν της φύσης κοιτάζει τον άνθρωπο και ο άνθρωπος προάγεται στο κέντρο του συμπαντικού κόσμου, omnium centrum (Κέντρο των πάντων). Η φύση και τα όντα δεν μπορούν να υπάρξουν από μόνα τους, πρέπει να τα διανοηθεί ο άνθρωπος για «να γίνουν για τον εαυτό τους». Ο Λόγος, λέει ο Μπόβιλλος, είναι η δύναμη με την οποία η «μπτέρα Φύση» επιστρέφει στον εαυτό της και ολοκληρώνει την εξέλιξή της. «Λοιπόν, ονομάζουμε Λόγο αυτή τη δύναμη δια της οποίας η μπτέρα φύση στον εαυτό της επιστρέφει, με βάση την οποία ολοκληρώνεται ο κύκλος της όλης φύσης και η φύση αποδίδεται στον εαυτό της».

Φιλοσοφία του φυσικού δικαίου και θεωρίες διακυβέρνησης στον Αναγεννησιακό κόσμο

Η ανθρωπολογία των Στωικών θα αναβιώνει και εμπνέει την ανθρωπολογία της μονιστικής- αθειϊστικής μεταφυσικής του αναγεννησιακού και του νεώτερου Κόσμου και λειτουργεί ως πρόδρομος των φιλοσοφικών θεωριών δικαίου και διακυβέρνησης.

Στην φιλοσοφία των Στωικών, η ιδέα του φυσικού δικαίου, συνίσταται στη γενικότατη θεώρησή της και στην έσχατη ανάλυσή της, στην πεποίθηση ότι η επίγεια ζωή του ανθρώπινου κόσμου διέπεται σόλες τις εκδηλώσεις της από ακριβείς φυσικούς νόμους, οι οποίοι δεν τέθηκαν σ'αυτήν από έξω και που δεν έχουν μόνο θετική ισχύ, αλλά είναι σύμφυτοι μ'αυτήν. Υπάρχει, δηλαδή, σόλες τις περιοχές του κόσμου μια φυσική τάξη και η λογική σκέψη έχει την ικανότητα και το χρέος να απομακρύνει τα εμπόδια και τις δυνάμεις που παρεμποδίζουν την ανάδειξη και το φωτισμό αυτής της τάξης. Η ιδέα του φυσικού δικαίου μελετήθηκε και συστηματοποιήθηκε στη χριστιανική θεολογία του μεσαίωνα. Στα μεγάλα συστήματα των σχολαστικών θεολόγων, ο φυσικός νόμος και η φυσική λογική είναι προβαθμίδες της Θείας Χάρις. Ωστόσο όμως, στην καθολική κλίμα-

κα των βαθμίδων των θείων σκοπών, αποτελούν ιδιαίτερο στρώμα με ιδιαίτερη νομοτέλεια. Οι περιοχές του επίγειου κόσμου, οι οντικές περιοχές (η φυσική πορεία, η κοινωνική τάξη, η οικονομία, το κράτος, ο πολιτισμός), ρυθμίζονται από ιδιαίτερους και καθαρά εγκόσμιους νόμους. Οι θεωρίες, γι' αυτές τις περιοχές του επίγειου κόσμου, κατασκευάζονται από την εγκόσμια λογική και μόνο στο σύνολο του κόσμου μπορούν αυτές οι περιοχές να αποτελέσουν μέλη της τελεολογίας του Θείου παγκόσμιου σχεδίου και να διερευνηθούν όχι πια από τη φιλοσοφία, αλλά από τη θεολογία. Η ιδέα του φυσικού δικαίου, όπως είχε αρχικά διατυπωθεί από τους Στωικούς και είχε αναπτυχθεί από τους σχολαστικούς θεολόγους του μεσαίωνα, ενέσχυσε τον 16ο και 17ο αιώνα η θεολογική αντίληψη περί φυσικού δικαίου γίνεται ορθολογικό φυσικό δίκαιο. Με την αποσύνθεση του θεολογικού συστήματος, όπου είχε καταταχτεί και η θεωρία του φυσικού δικαίου των επίγειων ατομικών-οντικών κατηγοριών, η ιδέα του φυσικού δικαίου διεκδικήθηκε και απαλλοτριώθηκε από τον ανερχόμενο ουμανισμό στους Νέους Χρόνους. Η εγκόσμια λογική, η οποία στον θεολογικό κόσμο θεωρούνταν κατώτερη βαθμίδα της γνώσης, λόγω της αποκάλυψης του Θείου Λόγου, αλλά και φως θαμπωμένο από το προπατορικό αμάρτημα, μετεξελίσσεται σε κανόνα (γίνεται το Δέον) του κόσμου. Η οντολογική και μεταφυσική θεμελίωση του Λόγου και της λογικής των Νέων Χρόνων, έχει πηγή της στην ηθική δεοντολογία (ιδέα του Ανθρώπου) και είναι ακριβώς αυτή η μεταφυσική δεοντολογία, που νοηματοδοτεί την έννοια του Λόγου, επιβάλλει και επιτηρεί την ερμηνεία των σχέσεων κυριαρχίας στα πλαίσια του αστικού πολιτισμού. Η έννοια «φύση», όπως νοηματοδοτείται στα πλαίσια του φυσικού δικαίου, έχει μεταφυσική βαρύτητα και φανερώνει την ουσία του πράγματος, το πώς είναι και το πώς οφείλει να είναι. οι πιο επιφανείς θεωρητικοί της ιδέας του φυσικού δικαίου και των θεωριών διακυβέρνησης στους Αναγεννησιακούς χρόνους ήταν ο Χόμπς, ο Γκρότιους, ο Μποντέν κ.λ.π

Vico

Ο Ιταλός Ζαμπατίστα Βίκο (1668 - 1774). θεωρείται πατέρας της

φιλοσοφίας της Ιστορίας. χρησιμοποιώντας μια ενδιαφέρουσα -για την εποχή του- μεθοδολογική προσέγγιση , επιχειρεί να ερμηνεύσει δι' αναγωγών τα ιστορικά φαινόμενα, με το έργο του «Αρχές Νέας Επιστήμης». Ο Βίκο είναι φανερά επηρεασμένος από τον νεοπλατωνισμό του Καμπαρέλα (1568 - 1639), ο οποίος εδέχετο τη διττή φύση του Θεού, έτσι όπως αυτός εμφανίζεται τόσο στην Αγία Γραφή όσο και στον περιβάλλοντα κόσμο το έργο του δε, «Πολιτεία του Ηλίου», είναι ουτοπιστικό και έχει ως τεχνικό πρότυπο την «Πολιτεία» του Πλάτωνα.

Επίσης, ο Βίκο είναι επηρεασμένος από τον Ολλανδό Γκρότιους που θεωρείται ο ιδρυτής του νεώτερου Φυσικού Δικαίου όπως και από τον νομομαθή Μπόντιν, πολέμιο του Μακιαβέλι. Ο Βίκο δέχεται νόμους και στάδια στην ιστορική εξέλιξη, που διανύει κυκλική πορεία: Η Μοναρχία και η Δημοκρατία, ως πολιτεύματα, διαδέχονται το ένα το άλλο, ένεκα εκφύλισης και υπερκορεσμού. Η ακμή και παρακμή αυτή οφείλεται στο γεγονός ότι αποκτήσαμε πλέον, ως κοινωνία και ως άτομα, πολιτιστική ωριμότητα, αφού η προκοινωνική περίοδος της ανθρωπότητας ήταν περίοδος καθαρής φυσικής ζωής.

Γκρότιους.

Ο Ούγκο Γκρότιους υπήρξε ο ιδρυτής της νεότερης θεωρίας του φυσικού δικαίου, Ο Ολλανδός λόγιος παρέλαβε από τον Αριστοτέλη την ιδέα της πολιτικής φύσης του ανθρώπου («ζώον πολιτικόν»), από τη Στοά «το φύσει δίκαιον» και από τον Αντιφώντα τον κοσμοπολιτισμό («φύσει πάντα πάντες ομοίως πεφύκαμεν και βάρβαροι και Έλληνες είναι»), το οποίον εξάλλου πρέσβευαν και οι στωικοί. Το φυσικό δίκαιο, λέει ο Γκρότιους, πηγάζει από το κοινωνικό ορμέμφυτο, τον *Appetitus Societatis* του ανθρώπου, και έγκειται στη συμφωνία του ελλόγου με την ανθρώπινη φύση. Υπάρχουν έννοιες του δικαίου γενικού κύρους που συνιστούν τον πυρήνα του θετικού δικαίου. «Το φυσικό δίκαιο είναι τόσο αμετάβλητο, ώστε και αυτός ο θεός να μην μπορεί να το αλλάξει. (...) Όπως δεν μπορεί να κάμει ώστε 2x2 να μην είναι 4, έτσι δεν μπορεί να κάμει αυτό που λόγω της φύσης του είναι κακό, να μην είναι κακό». Το κράτος, που ιδρύθηκε διά της βουλήσεως των ατόμων, είναι ο εγγυητής

και προστάτης του δικαίου. Το δίκαιο όμως είναι ανεξάρτητο από το κράτος, προηγείται του κράτους, όπως η φύση προηγείται της κοινωνίας, και γι' αυτό ισχύει και πέραν της κρατικής επικράτειας. Ετσι ο Γκρότιους προχώρησε στην επεξεργασία του διεθνούς δικαίου.

Μποντέν

Ο Μποντέν, παρότι θεωρείται εκπρόσωπος της ιδέας του φυσικού δικαίου και του κοινωνικού συμβολαίου, ουσιαστικά θεμελιώνει το δίκαιο πάνω στην έννοια της κυριαρχίας (μοναρχικής ή κρατικής). Γι' αυτό το λόγο, μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι είναι ο ιδεολόγος του απολυταρχισμού, αλλά εμπνέει επίσης το πολιτικό ιδεώδες της ανερχόμενης αστικής τάξης και του Κράτους. Το δίκαιο, για τον Μποντέν, είναι αποκλειστικά "Κανών του δραν" και όχι "Δεξιότητα του δραν". Ο κυρίαρχος δεν γνωρίζει παρά μόνο τον κανόνα του δραν. "Κανένας νόμος δεν είναι τόσο ιερός, βεβαιώνει ο Μποντέν, ώστε να μην μπορεί να μεταβληθεί κάτω από τη βία της ανάγκης". Ο Μποντέν αξιοποιεί το "η εξουσία κάνει το νόμο" και "του βασιλιά η βούληση είναι ο υπέρτατος νόμος", που είχε πρώτος διατυπώσει ο Γουλιέλμος Όκαμ τον μεσαίωνα, αλλά και πριν από τον Όκαμ, ο ντον Σκώτους, είχε αναδείξει το πρωτείο της βούλησης πάνω στην διάνοια.

Hobbes

Η πολιτική φιλοσοφία του Χόμπς νοηματοδοτείται μέσα στο νεωτερικό φυσικοεπιστημονικό κοσμοείδωλο όπου κυρίαρχη επιστημολογική αξία αναδεικνύεται η κίνηση και αναλύει μηχανιστικά την ανθρώπινη φύση και ντετερμινιστικά την ανθρώπινη συμπεριφορά. Ο Λόγος περιορίζεται δραστικά στην υπολογιστική δυνατότητά του και η θεωρείται το αποτέλεσμα της σύγκρουσης των επιθυμιών. Ως ντετερμινιστής ο Χόμπς διαφοροποιεί την έννοια της ελεύθερης βούλησης από την έννοια της ελευθερίας. Η βούληση ως υπόθεση του εσωτερικού κόσμου, καθορίζεται αιτιακά από μια αλυσίδα ψυχικών κινήτρων και με αυτήν την έννοια δεν είναι ελεύθερη. Σε αντίθεση, η ελευθερία ασκείται όταν δεν παρεμποδίζεται η δράση

του από εξωτερική αιτία. Ο Χόμπς διευκρινίζει ότι οι δύο έννοιες δεν είναι αντιφατικές γιατί το αντίθετο του αιτιακού καθορισμού δεν είναι η ελευθερία αλλά η αυθορμησία (spontaneity), ενώ το αντίθετο της ελευθερίας είναι ο εξωτερικός καταναγκασμός.

Η πολιτική θεωρία του Χόμπς έρχεται σε αντίθεση με τη πολιτική φιλοσοφία του Αριστοτέλη, σύμφωνα με την οποία, η κοινωνία είναι προέκταση της ανθρώπινης φύσης. Με αυτήν την έννοια στον Αριστοτέλη, ο άνθρωπος είναι εκ φύσεως "πολιτικόν ζώον" που δε ζει δηλαδή απομονωμένο αλλά σε κοινότητες ανθρώπων. Εφόσον το ηθικό τέλος του ατόμου είναι η ευδαιμονία σύνεπάγεται το πολιτικό τέλος της πολιτείας, είναι το δημόσιο ευ ζην, εφόσον πόλις εννοείται τελεολογικά ως ένα φυσικό ον με τέλος ανάλογο με εκείνο του ατόμου. Άρα στον Αριστοτέλη δεν μπορεί να υπάρξει πρωτόγονη κατάσταση.

Σε αντίθεση ο Χόμπς αποδέχεται την ύπαρξη της προ-κοινωνικής φυσικής κατάστασης των ανθρώπων. Σ'αυτή την κατάσταση οι άνθρωποι δεν αναγνωρίζουν δεσμευτικές αρχές που να ρυθμίζουν τις σχέσεις τους. Η ισότητα απορρέει από το γεγονός ότι κάθε άτομο κινδυνεύει να απωλέσει τη ζωή του από την ενέργεια κάποιου άλλου ατόμου. Η ελευθερία και η ευδαιμονία τους δεν συνίσταται στην απόλαυση της ηδονής, αλλά στην απόκτηση δύναμης που διασφαλίζει την αυτοσυντήρηση από την μια και από την άλλη δίνει τη δυνατότητα ικανοποίησης κάθε επιθυμίας. "Δεν μπορεί ο άνθρωπος, να διασφαλίσει την ισχύ και τα μέσα που κατέχει τώρα για να ζει καλά χωρίς να αποκτήσει περισσότερη δυναμην."

Μέσα σ'αυτό το περιβάλλον διαρκούς αγώνα για την απόκτηση, διατήρηση και μεγιστοποίηση της δύναμης, όπου κανένας δεν εμπιστεύεται κανέναν, δημιουργούνται ψυχικές και υλικές προϋποθέσεις γενικευμένης σύγκρουσης. Σ'αυτές τις συνθήκες οι άνθρωποι αναζητούν εκ φύσεως τη συνάντηση, τη συνεύρεση (congressus), και όχι την κοινότητα (societas), που προϋποθέτει ειρηνικές σχέσεις μεταξύ των συμβαλλομένων. Αυτή η αναζήτηση όμως είναι υστερόβουλη και αυτό γιατί η αμοιβαία σχέση και συνδιαλλαγή μεταξύ ανθρώπων περιορίζεται στη χρησιμότητα ή στην ωφελιμότητα. Ωθούμενοι από καθαρά εγωιστικά κίνητρα, οι άνθρωποι αναζητούν

τη σχέση με τον άλλο, αλλά αυτή η σχέση δεν μπορεί να διαρκέσει δίχως ένα ελάχιστο συνεννόησης. Σύμφωνα λοιπόν με το Χόμπς η φυσική ανάγκη, όχι το γεγονός ότι είναι από τη φύση τους πολιτικά ή κοινωνικά όντα, ωθεί τους ανθρώπους να φτιάχνουν κοινότητες και κοινωνίες, δηλαδή συμβιωτικές σχέσεις που δεν θα μπορούσαν να διαρκέσουν δίχως έναν ελάχιστο βαθμό πολιτικής οργάνωσης.

Αυτό που οδηγεί τα εγωιστικά και ανασφαλή άτομα να εγκαταλείψουν τη φυσική κατάσταση, είναι ορισμένες κανονιστικές αρχές της φρόνησης, τις οποίες αποκαλεί φυσικούς νόμους που λειτουργούν σε συνθήκες ύψιστης αβεβαιότητας. Το ερώτημα που τίθεται, είναι τι θα ήταν διατεθειμένα να κάνουν τα εγωιστικά άτομα για να αναχτίσουν τη συγκρουσιακή κατάσταση και να προαγάγουν τα συμφέροντα τους.

Ο Χόμπς απαντά: α) τα άτομα επιδιώκουν την ειρήνη, αλλά, αν δεν καταφέρουν να τη διασφαλίσουν, μετέρχονται όλα τα μέσα του πολέμου για να ενισχύσουν τη θέση τους, β) κάθε άτομο είναι πρόθυμο να παραιτηθεί από το φυσικό του δικαίωμα σε όλα τα πράγματα με την προϋπόθεση ότι και τα υπόλοιπα άτομα θα έπρατταν το ίδιο, γ) η αμοιβαία υπόσχεση παραίτησης από τα δικαιώματα πρέπει να τηρηθεί γιατί διαφορετικά δεν παύει να ισχύει η κατάσταση πολέμου.

Οι άνθρωποι αναγνωρίζουν την ανάγκη της αμοιβαίας παραίτησης από την αυτοδικία με την προϋπόθεση εγγυήσεων ότι, όταν καταθέσουν τα όπλα, οι άλλοι δεν θα αθετήσουν την συμφωνία τους και δεν θα στρέψουν τα δικά τους εναντίον του. Αυτό λοιπόν που υποστηρίζει ο Χόμπς είναι ότι τα άτομα εξέρχονται από τη φυσική κατάσταση μέσω αμοιβαίας συμφωνίας, η οποία προϋποθέτει την εκχώρηση των φυσικών δικαιωμάτων τους σε τρίτο πρόσωπο. Έτσι, δημιουργείται ο κυρίαρχος που προσωποποιεί την κρατική εξουσία, ο κυρίαρχος εγγυάται την τήρηση των συμφωνιών, δηλαδή την προστασία των συμβαλλόμενων μερών, που γίνονται πλέον οι υπήκοοι του. Ο κυρίαρχος είναι ο συνεκτικός ιστός κράτους και κοινωνίας και λογοδοτεί μόνο στον θεό. Αν εκλείψει, η πολιτική κοινωνία αποσυντίθεται και επανέρχεται η φυσική κατάσταση και ο πόλεμος όλων εναντίον όλων.

Ο κυρίαρχος είναι εγγυητής του συμβολαίου αλλά δεν συμβάλλεται με κανέναν και αυτό αποδεικνύει τον απολυταρχικό χαρακτήρα της εξουσίας του. Αν και έχει απεριόριστες εξουσίες, δεν έχει λόγο να επεμβαίνει στον ιδιωτικό χώρο των υπηκόων του, στο βαθμό που δεν παραβαίνουν τους νόμους. Και αυτό γιατί δεν έχει δική του αντίληψη περί αγαθής ζωής για να επιβάλλει. Δεν έχει ένα όραμα με βάση το οποίο θέλει να μεταμορφώσει την κοινωνία ή να βελτιώσει τους υπηκόους του. Από εδώ προκύπτει και το παράδοξο, ο θεμελιωτής του πολιτικού αυταρχισμού να θεωρείται και ο πρόδρομος του σύγχρονου φιλελευθερισμού.

Οι Κοινωνικές Ουτοπίες. - Τόμας Μουρ και Τομάζο Καμπανέλα. Αναβίωση του Πλατωνικού Κοινοκτημονικού ιδεώδους. Ομοιότητες και Διαφορές.

Οι «Κοινωνικές Ουτοπίες» κατέχουν στην περίοδο της Αναγέννησης την ίδια θέση που είχε η «Πολιτεία» του Πλάτωνα κατά την αρχαιότητα. Μόνο που αυτές βρίσκονται πιο κοντά στην εποχή, κατά την οποία οι κοινωνιστικές αντιλήψεις θα κατακτήσουν μεγάλο αριθμό οπαδών και μάλιστα θα διεκδικήσουν και αναγνώριση ως άρτια επιστημονικά συστήματα. Οι σπουδαιότερες κοινωνικές ουτοπίες είναι η του Μουρ και του Καμπανέλα

Η «Ουτοπία» του Thomas Moore (1478-1536) τοποθετείται σε ένα φανταστικό νησί, που βρίσκεται -ποικτική αδεία βεβαίως- πέραν των ωκεανών, στο Νέο Κόσμο. Οι κάτοικοι του νησιού αυτού κατέκτησαν την ευτυχία και το νόημα της ζωής, χάρη στο κοινωνικό σύστημα και τους θεσμούς που εφαρμόζουν. Ειδικότερα, η οικονομική οργάνωση της Ουτοπίας στηρίζεται στην κοινοκτημοσύνη, η οποία συνάδει με την υποχρεωτική εργασία ανδρών και γυναικών. Στην κοινωνία αυτή δεν υπάρχουν πλούσιοι και φτωχοί. Τα αγαθά -κινητά και ακίνητα- ανήκουν στις διάφορες κοινότητες κάθε κοινότητα δε, επιμελείται η ίδια την παραγωγή και διανομή των προϊόντων, τα οποία είναι αναγκαία για τη συντήρηση των κατοίκων. Εξάλλου, όλα τα άτομα υποχρεούνται να ξέρουν, έκτος από τη γεωργική, καν μία βιοτεχνική εργασία.

Οι πιο βαριές και δυσάρεστες δουλείες εκτελούνται από δούλους, σε περίπτωση που οι κάτοικοι αρνούνται μνα τις αναλάβουν. Όμως, τούτοι οι δούλοι δεν είναι τα γνωστά -από την αρχαιότητα- ανδράποδα, απέναντι στους οποίους η κοινωνία της Ουτοπίας συμπεριφέρεται κατά τρόπο σκαίο και απάνθρωπο. Είναι άνθρωποι άλλων χωρών, οι οποίοι για διάφορους λόγους κατέφυγαν στο νησί και που ίδια βουλήσει προσφέρουν τις υπηρεσίες τους στη χώρα που τους φιλοξενεί. Στην Ουτοπία απαγορεύεται η κατασκευή ειδών πολυτελείας, οι δε ενδυμασίες των κατοίκων είναι κατασκευασμένες από ομοιόμορφο ύφασμα. Τα αγαθά που παράγονται συγκεντρών-

νονται σε δημόσιες αποθήκες όπου από εκεί διανέμονται στους κατοίκους σύμφωνα με την αρχή του κομμουνισμού, στον καθένα, δηλαδή, σύμφωνα με τις ανάγκες του.

Χρήμα και εμπόριο εκλείπουν. Τα πλεονάζοντα αγαθά κάθε κοινότητας διοχετεύονται, χωρίς αντάλλαγμα, στις άλλες κοινότητες του νησιού. Τα πλεονάζοντα δε αγαθά όλου του νησιού εξάγονται σε ξένες χώρες, ανταλλασσόμενα με γεωργικά και βιοτεχνικά προϊόντα, που τυχόν λείπουν. Αυτή είναι η ιδανική Πολιτεία του Μουρ.

Εύκολα κάποιος μπορεί να αντιληφθεί, ότι το σύστημα που κυριαρχεί εδώ είναι ένα κοινοκτημονικό σύστημα, ανάλογο προς εκείνο που δίνει ο Πλάτων στην «Πολιτεία» του. Ανάμεσα, όμως, στην πλατωνική ιδανική κοινωνία και την κοινωνία της «Ουτοπίας» υπάρχουν βασικές διαφορές, οι οποίες πρέπει να αποδοθούν στη διαφορετική κοινωνική προβληματική των εμπνεύσεών τους. Έτσι, ο Μουρ επεκτείνει την κοινοκτημοσύνη και στην παραγωγή των αγαθών, ενώ ο Πλάτων την περιορίζει μόνο στην κατανάλωση. Τούτο είναι εύλογο, αφού η πλατωνική Πολιτεία είναι αριστοκρατικά οργανωμένη, ενώ η Ουτοπία είναι ελευθεριάζουσα και δημοκρατική, όπου δεν γίνονται ανεκτές οι ταξικές διακρίσεις μεταξύ των πολιτών της

Επίσης, ο Μουρ θέτει τη μονογαμική οικογένεια στη βάση της κοινωνικής οργάνωσης, σε αντίθεση με τον Πλάτωνα που καθιερώνει την κοινοκτημοσύνη των γυναικών και των παιδιών. Τέλος, ο Μουρ δεν υποτιμά τους χειρώνακτες και, γενικά, αυτούς που δεν ανήκουν στην τάξη των σοφών και των αρχόντων, αλλά αναγνωρίζει ίσα δικαιώματα σε όλα τα μέλη της κοινωνίας.

Τώρα, κρινόμενη η Ουτοπία από τη σκοπιά που μας ενδιαφέρει εδώ, πρέπει να αναφέρουμε ότι η αφετηρία αυτής είναι οικονομική. Για τούτο και οι οικονομικές σχέσεις -στο εν λόγω έργο- αναπτύσσονται διεξοδικότερα απ' ό,τι στην «Πολιτεία» του Πλάτωνα.

Στο ίδιο περίπου μοτίβο κινείται και ο άλλος ουτοπιστής της Αναγέννησης, ο Ιταλός Tommaso Campanella, στο παρόμοιο πολιτικοκοινωνικό του μυθιστόρημα, με τον τίτλο «Civitas Solis» («Κράτος του Ήλιου»).

Και η νέα αυτή φανταστική επικράτεια τοποθετείται πέραν του ευρωπαϊκού χώρου, κοντά στον Ισημερινό, μέσα στη σημερινή Κεϋλάνη (Σρι Λάνκα) και έχει πρωτεύουσα την Ηλιούπολη. Ο κομμουνισμός του Καμπανέλα είναι άκρατος. Οι πολίτες προορίζονται να αναγκάζονται από την Κοινότητα, ενώ -άλλωστε- οι άρχοντες έχουν το καθήκον να φροντίζουν, ώστε η μερίδα του κάθε πολίτη να ανταποκρίνεται στις πραγματικές του ανάγκες. Εξάλλου, όπως και στην «Πολιτεία» του Πλάτωνα, έτσι και στο «Κράτος του Ηλίου» πρωτανεύει η αρετή και η σοφία. Οι νόμοι είναι λίγοι και σαφείς, γραμμένοι σε σιδερένιους πίνακες που είναι αναρτημένοι στο εσωτερικό του ναού.

Όμως, ο Ιταλός ουτοπιστής -εκτός από την κοινοκτημοσύνη των αγαθών- δέχεται και την κοινοκτημοσύνη των γυναικών. Στο «Κράτος του Ηλίου» δεν υπάρχουν δούλοι. Ο εμπνευστής του θεωρεί ότι τέσσερις ώρες υποχρεωτικής εργασίας αρκούν για να εξασφαλίσουν στην κοινωνία όλα τα αγαθά που είναι απαραίτητα για τη συντήρησή της.

Κλείνοντας τούτο το προϊστορικό τμήμα της οικονομικής σκέψης και λίγο πριν ανοίξουμε το επόμενο, το αναφερόμενο στη Συστηματική Έρευνα, καταρχήν σκεφτόμαστε ότι: πολλές από τις ιδέες που διατυπώθηκαν κατά τους τελευταίους δύο αιώνες, έχουν τις ρίζες τους στην αρχαιότητα και το Μεσαίωνα.

Επιπροσθέτως δε, αντιλαμβανόμαστε ότι πολλές ιδέες του παρελθόντος εκπηγάζουν από τις οικονομικές σχέσεις μεταξύ των κοινωνικών ομάδων και από τα συγκρουόμενα συμφέροντά τους. Εξάλλου, η μελέτη της σχέσης ανάμεσα στη συγκεκριμένη κοινωνική πρακτική και την ανάλογη κοινωνική, οικονομική ανιχνεύεται, με αδιαμεσολάβητο τρόπο, στην ίδια την οικονομική σκέψη.

Έτσι, μια απλή κοινωνική πρακτική παράγει και την αντίστοιχη απλή οικονομία, η οποία με τη σειρά της εκπέμπει τη λιτή θεώρησή της. Αντίθετα, όσο πιο σύνθετος και πολύπλοκος είναι ο κοινωνικός καταμερισμός των έργων τόσο πιο πολυμερής και περίπλοκη καθίσταται η κοινωνική οικονομική και σκέψη της.

Εξάλλου, είναι πρόδηλη η σχέση μεταξύ των οικονομικών συνθη-

κών και του τυπικού ορθολογισμού, η οποία αποκρυσταλλώνεται
εναργέστατα στις κοινωνικο-πολιτικές ιδέες (απλές ή σύνθετες) της
εκάστοτε ιστορικής περιόδου.